

ACC. N:R M. 15688:1-10.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *B. O. Bondesson, Lesjöfors*
Härad: *L. Möre* Berättare: " " "
Socken: *Gullabo m. fl.* Berättarens yrke: *folkskollänare*
Uppteckningsår: *1961* Född år *1884* i *Gullabo*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Lokal- och personhistoria. s. 1-10.

LUF 117

29/11-61

Skriv endast på denna sida.

Här nedan en kortare redogörelse för en del platser, som, enligt vad känt är, ingenting förut varit i tryck omtalade. De berättelser, som här i korthet återges, härröra från traditioner meddelade av personer under senare hälften av förra århundradet och dess förinnan. Vad som här nedan återges har meddelats av personer män och kvinnor från gränsocknarna i Södra Möre mot Blekinge. Man sökte på enklaste vis förklara märkliga händelser såväl inom- som utomhus och från äldre tid levde fortfarande tron på övernaturliga väsen kvar och många av de äldre hade sällsamma historier att berätta om märkliga företeelser..

Naturföreteelser. På flera ställen finnes platser här i gränbygden mot Blekinge, som är förknippade med märkliga tilldragelser, som timat långt tillbaka i tiden. Det kan vara en händelse av övernaturligt slag, en olyckshändelse eller våldsdåd etc. Det kan vara en bautasten, en ryktbar källa eller en gravkulle kring vilka sägner spunnits. De ha sedan under tidens lopp förvanskats och mera eller mindre danats efter ensoch vars fantasi och hörsägnerna har ofta helt godtyckligt blivit omstöpta och insatta i helt främmande sammanhang. Många av de gamla lämningarna hava antagligen tillkommit under mycket avlägsen tid

Luf 117

och man känner inte till den ursprungliga orsaken, varför en hög lades eller en sten restes just på den platsen.

Fornminnen. Här nedan kommer några av de mest omtalade, och kända och på ett eller annat sätt utmärkta eller märkliga lämningar från en gången tid att närmare anges, och i vilket sammanhang de blivit bekanta, där det är möjligt. Man kan därvid skilja på sådana som är förknippade med någon historisk tilldragele från 1500-talet och senare och sådana som är att hänföra till legenden. Av de förstnämnda kan man i första hand nämna, Dackes stuga i Hästmahult och Dackes grotta i Båldö mo, Humpes säng i Slätafly och Fössings hus i Videbäcksmåla och dessutom ett antal platser omtalade i samband med brott och gränsöverfall under snapphanetiden på 1600-talet. Det var då många gränsbyar mot Blekinge nedbrändes både i Torsås och Gullabo och varom sägner från den tiden vittnar.

I byn Gullaboås finns en domarring långt uppe i en hage. Om den verkligen varit en plats för domslut i en avlägsen tid är väl svårt att avgöra, men faktum är att platsen har likhet med en sådan. I varje fall har emellertid under historisk tid icke avkunnats någon dom där. I byn Degerhyltan finns en lämning kallad Hjältegraven. Där har man funnit lämningar och fynd från äldre tid. I byn Fagereke är en märkelig sten rest. Den lik-

nar en spetsig bautasten och själva graven är täckt med ett par stora flata hällar. Den platsen har aldrig blivit undersökt av fackutbildat folk. I byn Tånghult finns en grav från hedenhös. Den har inte blivit närmare undersökt. Traditioner om dess tillkomst saknas. Av senare tid eller från 1500-talet är ett par lämningar i Hästmahult, en grav, och i Torhult, Gullabo socken finns lämningar liksom i byn Klippingsbo i Vissefjärda. Där kan en gravplats utpekas. Den ska ha sitt ursprung från medeltiden liksom Bands varpa i Slätafly. På flera platser i såväl Gullabo som Torsås och Vissefjärda kan flera platser utpekas, där en varpa varit lagd och långt fram i nutiden påbyggts. I byn Hästmahult lades en varpa under 1700-talet ända tills in i våra dagar.

Kyrkan och kyrkogården.

Av traktens kyrkor är de från 1700-talet och början av 1800-talet. De är byggda på samma platser, som äldre kyrkor. Söderåkra ombyggdes under Gustav IV Adolfs regering. Torsås byggdes 1777 på samma plats där den gamla kyrkan låg. Under 1890-talet ökades kyrkogården och vägen som förut gick på norra sidan av kyrkan lades om så att den kom att ligga söder om kyrkan och kyrkogården. Kyrkoherde Lindstedt var den drivande kraften i planläggningen av detta arbete.

Gullabo kyrka uppfördes 1804 på samma plats där den gamla kyrkan var belägen. Kyrkogården har blivit utökad flera gånger. Någon särskild klockstapel finns inte utan den enda klockan som fanns till omkring 1920-talet var upphängd i kyrktornet. Sedan tillkom ännu en varför Gullabo kyrka, som är helt av trä numera ståtar med två kyrkklockor.

I såväl Vissefjärda som Torsås är klockorna upphängda i en särskild klockstapel fristående. I Vissefjärda står klockstapel på samma plats, där det medeltida fästet Vesaborg låg vid Lyckebyån. Det var ett försvar mot Danmark, då Blekinge hörde danska riket. Närmare gränsen eller i Lybäcksholm låg även ett fäste och på åtskilliga andra platser i Torsås socken bl. a. i Bränderås. Där finns även namn på platser, som antyder att överfall skett i gångna tider vid gränsen till Blekinge. I Vissefjärda är enl. traditionen en kyrkklocka nedsänkt i den vid kyrkan närbelägna sjön. Det var under orostider för att inte fienden skulle ta kyrkklockan vid överfall. Men att få upp den igen har inte lyckats, trots att åtskilliga har försökt.

Under senare hälften av 1800-talet gjordes nya kyrkgrindar till Gullabo kyrkogård. De gjordes av järn och förfärdigades av en smed, Karlberg, i Skörebo. De gamla ekgrindarna såldes och inköptes av lantbrukare Olaf Bondeson i Blomstermåla. De användes

som grindar vid byggnadstomten och vid fågårdens och benämndes svarta lockan vid lagården och svarta lockan vid gården. De var av ek och svartmålade. De ersattes vid kyrkogården med grindar av järn. De var tillverkade av en smed Karlberg från Skörebomåla. Det skedde under 1880-talet.-

De under äldre tid använda kyrkvägarna äro numera inte använda längre. Det är endast de nötta stenarna i skogarna som kan vittna om att en väg här dragit fram. De nya vägarna som på många ställen drögs fram här i trakten i början av förra århundradet tog en annan riktning än de rid- och gångstigar som var brukliga i forntiden. Det är en lång beskrivning, som kräver sitt särskilda uppdrag. Den nuvarande vägen från Vissefjärda till kusten vid Kalmar sund har ändrats i väsentlig grad genom att backarna sänkts eller eliminerats och kurvorna rätats ut.-

Först under 1800-talets senare hälft blev de allmänna vägarna underhållna och trafikabla även under snöiga vinterdagar. Snöplogar anskaffades av byalagen och en plogfogde tillsattes. Han hade att svara för att vägen var farbar efter snöfall och svarade för plogning. Då budades bönderna i närheten att möta upp vid plogen med ett par oxar. Åtta till tio par oxar anskaffades och så plogades vägen upp till nästa väglag. Det var ett

vägstycke på en längd av en halv mil. Under snörika vintrara med kraftigt snöfall måste plogning ske ofta. Byvägarna fick bönderna i byn sköta efter eget skön, varför de många gånger var ofarbara.

Andra begravningsplatser än kyrkogården fanns på åtskilliga ställen och hade tagit^{s/} i bruk under farsoter, då det var svårt att nå kyrkogården för den avlägset boende befolkningen. Och begravningen måste ske i stor hast för att hindra sjukdomen att sprida sig. Många sådana platser kan utpekas av traktens folk, som även gett namn med häntydning om dess användning. .
Bebyggelse och byliv.

Den första bebyggelsen skedde för så långt tillbaka i tiden att några traditioner därom inte kan omtalas. På vissa platser kan man se att bebyggelse förekommit, där numera stor skog står. Så är förhållandet i bl. a. byar Klippingsbo i Vissefjärda för att nämna någon. Numera är det endast namnet som anger en odling eller slåttermad. I en tid med ringa utveckling av jordbruket var det vanligt, att man "slådde" mader och kärr för att skaffa sig ett näringsfattigt foder. Det kunde vara bra att ha under sena vårar, då foderbrist rådde. Så omtalas Stövelmaden Fläskamaden, Stora mad, Lilla Mad m. fl. Till varje by och gård hörde en viss mad- eller kärrslätter.

Skattefynd har gjorts i vissa byar. Det var särskilt s.k. skatte-sökare, som vågade sig på att söka efter dolda skatter. Enligt den gängse tron bland den äldre befolkningen fanns det dolda skatter i jorden och de bevakades av en drake, ett väsen besläktat med själva hin eller hornper.

Äldre gränsmärken förekommer på ett otal platser i samband med det nya skiftet som genomfördes under 1800-talets förr^a hälft. Då blev de gamla bygränserna ändrade och byalaget spritt genom utflyttning från den gemensamma bolbyn, som sedan åldrig tid varit till finnandes över allt i trakten. Den var anlagd i syfte att gemensamt kunna försvara sin by och egendom i en osäker tid. Många är de berättelser om stråtrövare och gränsövefall här i trakten under den tid, då Blekinge ännu hörde till Danmark.

Dackes håla och Dackes stuga, Fössingshus, Humpes säng m. fl. platser från ofredens dagar kan utpekas av traktens folk.

Skattefynd ha i senare tid gjorts på flera platser i gränsocknarna och många är de platser som i forna dar var tillhåll för gästar och spöken. Bl. a. omtalas gästboken i Troxhult, Rockabäck på vägen till Kroksmåla, Ridkullabacken, Varpesbacken och Skarkarebacken. Alla tre dessa platser är belägna mellan Torhult och Gullabo kyrka. Inom Gullabo socken har man inte några lämningar efter krigshandlingar, såsom fallet är i Slätafly och andra byar.

Något kungabesök har inte förekommit här under historisk tid. Men att både Gustav III och Gustav IV Adolf farit genom Söderåkra och Vissfjärda är ju särskilt angivet på vissa milstolpar längs vägen genom dess socknar. Men något antecknat om kungabesök i Torsås och Gullabo finns inte. Däremot talar sägnen om att tre kungar i en avlägsen forntid skulle ha träffat samman vid Blå källa, som är gränsmärke mellan byarna Blomstermåå, Binaretorp, Kroksmåla och Kyrkebo.

Personer.

Bland de präster som under senare tid ve^hkat i trakten kan nämnas J. I. Sabelström. Om honom talas det i samband med lustiga historier. Så hade han för vana att utfråga personer, som kom för att ta ut lysning, vä^rför de gifte sig. Han fick därvid skiftande svar. En danⁿeman sv^arade: Jo, hon har pengar och dom behöver jag. Då någon kom för att ta ut lysning framfördes ofta begärna med följand ord: Jag vill ha ljust på söndag. Sabelström replikerade då: Det vill jag med, eljest ser jag inte att predika. Att lysa för ett par kallades på den tiden att "ljusa" för dem, av traktens folk. Vid sekelskiftet var J. M. Lindstedt kyrkoherde och prost i församlingen. Han ivrade för folkupplysning och för en bättre förbindelse med städerna och under den tiden byggdes järnvägen Torsås-Kalmar och Torsås-Karlskrona och Torsås-Berg^q-vara.

Om brott och brottslingar har under äldre tid mycket talats, därför ska här nämnas endast ett fall. Under äldre tid var avrättsplatsen Vassmolösa. Dit fördes den som skulle exekveras och då avrättningen var offentlig samlades folk dit från alla håll för att se på skådespelet och för att ta några droppar blod, då huvudet föll. Enligt folktron var människoblod ett bra läkemedel mot vissa sjukdomar. Men för att det skulle ha den rätta verkan, måste det tas utan blodgivarens medgivande.

Då Lärk-August halshöggs där under 1860-talet samlades en mängd folk från när och fjärran för att se på det hela. Bland de närvarande fanns många som kunde berätta hur det tillgick. En såg, att handen darrade på den avrättade, sen huvudet fallit, och en annan såg hur huvudet ramlade av vid skarprättarens hugg. Anders Gasslander, som var klockare och skolmästare i Gullabo hade också infunnit sig för att se det hela. Efter den betan kunde han inte mera äta fett fläsk, ty därvid kom han alltid att påminna sig halsen på det avhuggna huvudet. Lärk-August hade tjock och fläskig nacke. Somliga hade klivit upp i träden för att se bättre. Då huvudet föll var det många som ramlade ner. Det var ett alltör hemskt skådespel, som de inte tålde vid. Lärk-August var antagligen den siste missdådaren som blev halshuggen vid Vassmolösa.

Skarprättare, som verkställdes av rättningsen hade en liten flaska med sig och ur den tog han allt emellanåt en klunk, innan den dömde leddes fram.

En annan person från Gullabo, som vid tillfället närvarande var/
var/slöjdaren Peter Karlsson kallad Snella-Pellen i Torhult. Han kunde berätta att huvudet på en halshuggne ramlade iväg ett långt stycke och Snella-Pellen utmätte då ett avstånd på flera meter, då han omtalade den minnesrika händelsen. Antagligen var det sista gången som halshuggning skedde offentligt här i trakten.

Av de tjuvband som under de senaste hundra åren är antagligen "Karlsarna" de mest illa beryktade. Likaså de tjuvband som höll till på gränsen mellan Vissefjärda och Furs socknar under 1800-talet. Om dessas bedrifter hur de lurade och bestal vägfarande och gömde stöldgodset, kan man få höra berättas av ett sentida släkte. Men det hör väl ihop med en annan frågelista, varför det här i sammanhanget förbigås.